

Валеріан Васильович
Боржковський –

дослідник народної культури Поділля

«Україна була, єсть і буде завжди окремою нацією, і як кожна нація, так і вона потребує національної волі для своєї праці й поступу».

*Із політичного маніфесту
Братства тарасівців*

Подільський фольклорист, український учений-етнограф, історик, статистик, громадсько-політичний діяч, археолог **Валеріан Васильович Боржковський** народився в 1864 р. в містечку Мізяків (нині село Калинівської міської громади Хмельницького району Вінницької області) в родині священника.

*** Мізяків – одне з найдавніших поселень, яке було важливим господарським селом Брацлавщини: тут функціонувала кузня, церква, лазня, пекарня, корчма, а також розташовувались при потребі військові загони.

Його батько священник-протоієрей Василь Григорович користувався шаною серед селян. З його ініціативи у 1902 році в Мізякові було збудовано двокласну церковнопарафіяльну школу та закладено фундамент церкви Феодосія Чернігівського, яка була побудована у 1906 р. Його слова про значення школи в житті села і людини передаються від покоління до покоління:

«Школа, браття, в приході – як душа в тілі людини, це – мала церква, це – мати дітей наших. У школі діти ваші будуть навчатись всьому доброму і святому...»

В цій церкві протоієрей Василій служив до кінця свого життя. За 50-тирічну службу на одному місці його було нагороджено Імператорським орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира 4-го ступеня. Похований батько вченого біля церкви. Центральна вулиця в селі Мізяків носить його ім'я, а школа і церква діють ще й досі.

Навчаючись у Шаргородському духовному училищі, Валеріан Боржковський познайомився з письменником Михайлом Коцюбинським. Шут вони заприятелювали і дружили упродовж тривалого періоду. Вочевидь, саме під впливом Коцюбинського, Боржковський й почав збирати фольклорні та етнографічні матеріали.

У 1880 році юнак вступив до Кам'янець-Подільської духовної семінарії, яка на той час вважалась однією з передових в Україні. У 1882 році був виключений через участь у нелегальній народницькій організації семінаристів «Подільська дружина», яка діяла в 1881–1882 рр. у Кам'янці-Подільському.

Подільська Духовна семінарія. Кінець 19 ст.

В кінці 1882 – початку 1883 роках Боржковський переїхав до Одеси. Привалий час перебував під наглядом поліції. Незважаючи на це, вступив до Одеської духовної семінарії. Брав активну участь у діяльності одеського осередку української таємної організації «Братство тарасівців».

Її учасники дали клятву на могилі Кобзаря, де присяглися всіма засобами поширювати серед українців його безсмертні ідеї.

Серед активних діячів Братства були відомі письменники й науковці:

В. Боржковський, М. Вороний, Б. Грінченко, М. Кононенко, М. Коцюбинський, В. Самійленко, Є. Пимченко, В. Шемет, Микола Міхновський та інші.

Не ми будемо, коли Вкраїні волі й долі не здобудемо!

Гасло політичної організації «Братство тарасівців»

Впродовж 1896-1897 рр. за завданням «Братства тарасівців» Валеріан Боржковський побував у Сибіру, де провадив культосвітню роботу серед тамтешніх українців. На основі спостережень і власних записів згодом опублікував статтю «Житє на віру у сибірських селян». Повернувшись в Україну, деякий час жив у Мізякові, згодом – у Львові, де познайомився з членами НТТШ (Наукове товариство ім. ТТ. Шевченка).

В 1902 році переїжджає до Вінниці. З цього часу Боржковський почав вести активну громадську діяльність: був серед засновників Староміського товариства садівництва, належав до складу різних муніципальних комісій: шкільної, економічної, шляхової, а також з будівництва Пироговської лікарні.

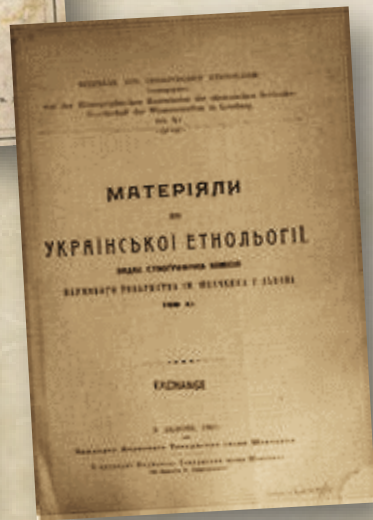
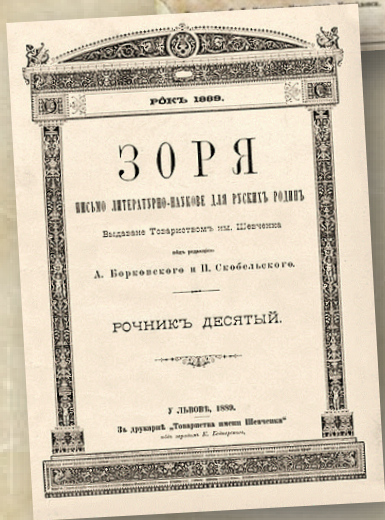
Після Лютневої революції 1917 року, за призначенням Центральної Ради, був призначений Вінницьким повітовим комісаром Тимчасового Уряду.

Коли в березні більшовики захопили Вінницю, творча інтелігенція стала жертвою більшовицького терору. У квітні 1919 р. згідно з розпорядженням місцевого ЧК та Вінницького губернського Революційного трибуналу Валеріан Боржковський разом з трьома тисячами національно свідомих громадян був арештований, вивезений до Києва, а там без суду і слідства 1 червня 1919 р. розстріляний чекістами.

Вінниця у 1917 році

Після арешту архів Валеріана Боржковського, аби уникнути репресій, його родина спалила. В архіві дослідника могли бути численні фольклорні записи, яких сьогодні годі й шукати. Сім'ю репресованого, дружину з чотирма дітьми, було виселено з власного будинку.

Валеріан Боржковський – священник за освітою, але відомий в першу чергу як дослідник етнографії, економіки та історії краю. Свої розвідки він друкував на сторінках «Киевской старины», «Зорі», «Матеріалів до української етнології» та в інших журналах.

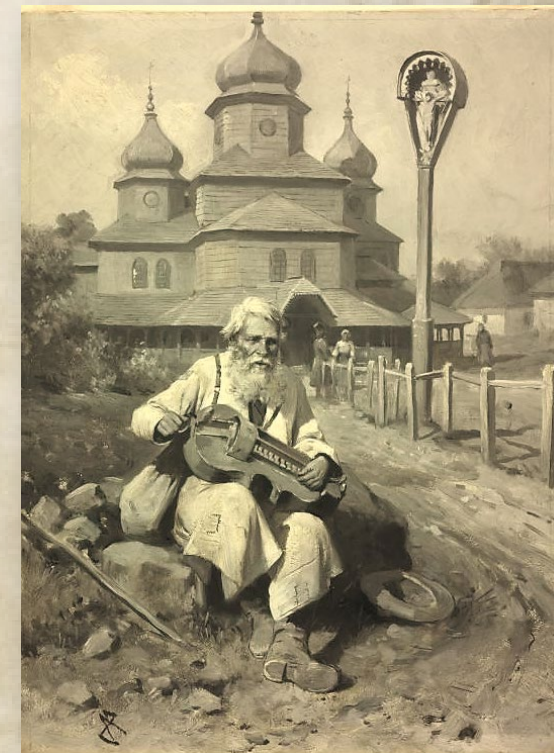
В одному з листів до редакції «Киевской старины» ще молодий Валеріан Боржковський писав: «...якщо ... знайдеться місце на сторінках Вашого журналу, я можу надсилати Вам легенди, пісні, коляди, щедрівки та ін.»

Перші народознавчі публікації Валеріана Боржковського датовано другою половиною 1880-х рр., вони стосуються духовної культури та громадського побуту українців Східного Поділля: статусу, прав та обов'язків членів сільської парубоцької громади. («Парубоцтво как особая группа в малорусском сельском обществе»).

У 1889 році в вересневому номері журналу «Киевская старина» була опублікована стаття Валеріана Боржковського «Лірники». У ній автор особливу увагу звертає на репертуар лірників, контекст виконання, окремі репліки виконавців, намагався фонетично точно відтворити мовні особливості почутого, частково паспортизував зразки, опублікував словесні портрети лірників.

Цікаво, що крім докладного етнографічного нарису автор розмістив там і словник таємної мови, упорядкований ним завдяки тривалому спілкуванню з лірниками. За Боржковським, який досліджував старців на Поділлі, таємна мова мала назву «лобурської» або «лебійської», від слова «лебій» – дід».

Існує думка, що біглі кріпаки, ховаючись від переслідувань, вдавали з себе жебраків, а для того, щоб приховати зміст своїх розмов, у яких висловлювалися їхні плани, спрямовані проти панів, вигадали особливу мову. Це повідомлення зацікавило філологів, і багато хто досліджував це явище, в тому числі і Боржковський.

Лірник — народний співець і музикант, який супроводить свій спів грою на колісній лірі (Вікіпедія)

Лірники так оберігали свою мову, що «про її існування навіть із селян рідкий знає», - писав у праці про лірників Валеріан Боржковський. Після довголітньої наполегливої роботи йому таки вдалось укласти невеличкий словник мови епічних співців Поділля. Діди «говорили нею лише тоді, коли нікого нема, або дуже тихо, щоб ніхто сторонній не чув». Попри це, Боржковський записав 403 слова лірницької мови сліпих подільських співців, самих лише чисельників серед них було 35, а також місцеві назви 5 сіл та містечок.

До прикладу:

При зустрічі кобзарі та лірники так вітали один одного:

- Кудень клевий, лебію! (Добрий день, діду!) – говорив один сліпий.

Другий йому відповідав:

- Аби тобі кудень клевитий! (Нехай тобі цей день буде ще кращий!)

Інші розвідки Боржковського стосувалися цілющих джерел і використання освяченої води у побуті («Целебный источник»), усної народної словесності про Устима Кармалюка («Народня згадка про Кармалюка») тощо.

На шпальтах періодичного видання «Экономическая жизнь Подолии» було опубліковано низку розвідок з економіки сільського господарства та соціально-побутового життя подолян за авторством Боржковського.

Окремим виданням побачила світ історико-краєзнавча праця «Старе місто» (1911 р.) про лівобережну частину Вінниці.

Крім того, Валеріан Боржковський записував пісні, легенди, апокрифи. На жаль, величезний архів фольклориста не зберігся.

Донедавна в Мізякові стояв будинок, у якому народився Валеріан Боржковський. Зanedбаний, без вікон та підлоги, перетворений на смітник. Націоналізований у радянські часи, перелаштований під школу, дитячий садок, згодом придбаний приватним підприємцем. Не встигнувши втілити в життя свій задум, підприємець помер, а будинок розібрали на будівельні матеріали. Так з мізяківської землі зникла єдина і остання матеріальна пам'ятка про Валеріана Боржковського – патріота, який віддав життя в ім'я щасливого майбутнього нашого народу.

У грудні 2015 р., на пошану його пам'яті, у Вінниці в районі Старого міста вулиця Шельмана була перейменована на честь Валеріана Боржковського.

Використані джерела

- ❖ Боржковський О. Борець за волю України. Про трагічну долю ученого Валеріана Боржковського [Текст] / Олексій Боржковський // День. – 2019. – 27-28 червня. – С. 13.
- ❖ Боржковський Валеріан Васильович [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <http://surl.li/rnclu>, вільний (дата звернення: 13.03.24). – Назва з екрана.
- ❖ Боржковський Валеріан Васильович України [Електронний ресурс] / Б. В. Хоменко // Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-37070>, вільний (дата звернення: 13.03.24). – Назва з екрана.
- ❖ Боржковський Валеріан [Електронний ресурс] // Енциклопедія «Наукове товариство імені Шевченка». – Режим доступу: <http://surl.li/rnclu>, вільний (дата звернення: 13.03.24). – Назва з екрана.
- ❖ Гандзій О. Сліпецький жаргон ретельно приховували [Електронний ресурс] / Олександр Гандзій // Gazeta.ua. – Режим доступу: <https://gazeta.ua/articles/mova/slipeckij-zhargon-retelno-prihovuvali/528516>, вільний (дата звернення: 17.05.24). – Назва з екрана.
- ❖ Шалак О. Фольклор Поділля в записах Валеріана Боржковського: методологічні засади фіксування і публікації [Електронний ресурс] / Оксана Шалак. – Режим доступу: <https://mue.etnolog.org.ua/uploads/2010/pdf/4.pdf>, вільний (дата звернення: 13.03.24). – Назва з екрана.
- ❖ Юрчишина О. Нове життя старої школи [Електронний ресурс] / Ольга Юрчишина // Кримська світлиця : всеукраїнська громадсько-політична та літературна газета. – Режим доступу: <http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=10915>, вільний (дата звернення: 20.06.24). – Назва з екрана.

Дякуємо за увагу!

*Матеріал зібрала та впорядкувала
Васюта С. О., провідний бібліотекар
відділу обслуговування
науково-технічної бібліотеки
Вінницького національного технічного університету
library@vntu.edu.ua*

*Вінниця
2024*